

P+
SPECIAL
Jaargang 16
Week 44 | 2017

Reflectie op P+ Specials Transities

Het laatste
woord van
Jan Rotmans

Zeg transitie, dan zeg je Jan Rotmans (1961). Om die reden legden we onze artikelen over transitie aan hem voor. Aan de hoogleraar van de Erasmus Universiteit de vraag: wat verwacht je van de door ons beschreven praktijkervaringen? Zijn reflecties zijn weer even hard als altijd, maar Rotmans is hoopvol gestemd over de goede afloop. "Ik heb de tijd van mijn leven."

Hoogleraar transitiekunde Jan Rotmans signaleert: "Europa wordt het Europa van de regio's. Glokalisering. Ik zie het overal om me heen. Ook als het over voedsel gaat."

Jan Rotmans: "Bij transitie is het cultuuraspect het allerbelangrijkste"

De culturele transitie

Thema: De transitie naar een geliefd volksfeest waar ook nieuwkomers in Nederland in zijn opgenomen

Aanleiding: Het artikel over de geschiedenis van Sinterklaas

Rotmans stelt onomwonden dat er bij deze culturele transitie twee mogelijkheden zijn: "Of het Sinterklaasfeest past zich aan. Of het feest verdwijnt, sterft af. Een culturele transitie gaat gepaard met heftige weerstand. Mensen willen het houden zoals het is. Maar het is niet tegen te houden. De samenstelling van de bevolking is zo anders geworden. Mensen met een blanke achtergrond zijn nu al in de minderheid in Rotterdam. De stad telt 197 verschillende etnische achtergronden." Meer in het algemeen: "Transities worden meestal gekoppeld aan technologische kennis en de economie, maar het cultuuraspect is waarschijnlijk het allerbelangrijkste. Toch blijft het meestal onderbelicht." Als meest relevant wetenschappelijk onderzoek op dit gebied gaat Rotmans in op de overgang van roken naar niet-roken. Daar ging ruim een halve eeuw overheen, want al in de jaren '50 van de vorige eeuw stelde een Australische onderzoeker het causale verband vast tussen longkanker en roken. Rotmans: "Dat sloeg in als een bom. Ongeveer 90 procent van de volwassen mensen rookte toen. Dat werd sociaal gezien als gezellig en stoer. In een kamer stonden minstens twee asbakken. Als je niet rookte, werd gezegd: 'Joh, rook gezellig mee.'" Terugkijkend ziet Rotmans een patroon, dat hij ook in andere transitie terugvindt, zoals de energietransitie. "De hoogopgeleide elite stopte als eerste met roken; de koplopers. Dan haakt een grotere groep aan, iets minder hoog opgeleid: de koplopers van het peloton. Er ontstaat een gezondheidscultus. Als deze middelbaar opgeleiden vervolgens meedoen, ontstaat een volksbeweging. Toen pas kwamen de eerste beleidsmaatregelen, een jaar of twintig geleden. Niet meer roken in openbare gebouwen, in cafés, in vliegtuigen. Het was dus een cultuuromslag in segmenten en fasen. De snelheid daarvan is ook verschillend. In ons land met een gedoogbeleid waren we langzamer dan in de Scandinavische landen."

De volgende transitie op gezondheidsgebied zal zich in de voeding voltrekken, voorziet Rotmans. "Als je over tien jaar een vette hamburger eet, ben je net zo'n paria als wanneer je nu rookt. Alweer zie je dat het hoogopgeleide deel van de bevolking voorop ging, kiezers van D66 en GroenLinks, en alweer zie

[Download deze P+ Special](#)

je een grote groep aansluiten. Het eten van vlees komt steeds meer in kwaad daglicht te staan. Het ene schandaal volgt het andere op. Steeds meer restaurants bieden ruimte voor flexitariërs. Er komt een generatie aan voor wie het eten van vlees bijna een uitzondering is."

Samenvattend gaat de hoogleraar terug naar de voetbalkantine van zijn jeugd. De parallel: "Als ik vroeger de kantine bij het voetballen binnen kwam, kon ik niemand zien. Het zag er letterlijk blauw van de rook. Nu staat in dezelfde kantine een blauw hokje voor de laatste rokers. Er gaan nog wel kroketten rond. Over tien, vijftien jaar is dat waarschijnlijk biologisch voedsel."

De voedseltransitie

Thema: De transitie naar gezond voedsel van regionale afkomst
Aanleiding: De artikelen over de voedseltransitie in de Betuwe en het verbouwen van quinoa op Nederlandse akkers

De voedseltransitie gaat niet alleen over vetarme of suikervrije voeding. De kante-ling kent bovendien verschillende niveaus. Rotmans: "Op macro-niveau is de voedseltransitie ook cultuurgebonden. Steeds meer mensen willen weten: waar komt het vandaan? Is het geworteld in onze streek? Dat is iets van de laatste tien jaar. De globalisering werkt anoni-miserend en vervreemdend. Je weet niet meer waar je eten vandaan komt. Mensen hebben meer dan in het verleden de hang om te wortelen in de eigen streek, de eigen regio. Daar hoort voedsel bij. Dat zie je overal, in elke regio, in alle landen van Europa. Ik noem het globalisering."

De hoogleraar aan de Erasmus Universiteit haakte op deze transitie in door uit te zoeken hoeveel procent van de voeding uit de Rotterdamse regio zou kunnen komen. Hij maakte een cirkel van 50 bij 50 kilometer, waar dus ook het Westland met alle kassenteelt binnen valt. De grens loopt tot aan Gouda toe. "Bleek dat we toch een-derde van het voedsel uit deze regio kunnen halen. Dan kun je komen tot een meer circulair systeem van voedsel verbouwen. Steeds meer partijen vinden elkaar om dat mogelijk te maken, inclusief verwerking, transport. De nieuwe economie heeft vooral een regionaal karakter nodig met grenzen die logischer zijn dan een landsgrens."

Rotmans ziet regio's ontstaan als Rotterdam / Den Haag, Amsterdam / Almere, West-Brabant / Zeeland. "Dat vind ik fenomenaal. Europa wordt het Europa van de regio's. Ik zie het overal om me heen. Op gebied van de zorg zijn er 250 lokale coöperaties, er zijn al 300 broodfondsen, 400 lokale energie-initiatieven. Een fors deel daarvan krijgt de vorm van een

coöperatie. Voedsel blijft in deze ontwikkeling eerder nog wat achter." Daarmee kantelt ook het beeld van de boer, volgens Rotmans. "De boer heeft een negatieve associatie gekregen, als hoeder van het grote voedselkapitalisme. Maar eigenlijk is het een beschermer. Het is onafwendbaar dat de boer en de tuinder een andere rol krijgt, als spin in het regionale web. Een hoeder van ons voedsel, onze natuur en omgeving. Daar horen coöperatieve voedselvormen bij. Dat vind ik een mooie en logische weg. Dat noem ik: vooruit naar vroeger."

Vroeger wil echter niet zeggen dat Rotmans de tuinders de groenten ziet kweken waar oma vroeger mee kookte. Integendeel. "Over twintig jaar moeten we niet nog steeds tomaten en paprika's telen. Dat doen ze tegen die tijd in de

[Download deze P+ Special](#)

rest van de wereld goedkoper. Je kunt niet eeuwig efficiënter blijven produceren. Op een gegeven moment is de grens bereikt. Ik was laatst in zo'n paprika-enclave van miljoenen planten. Je krijgt een fiets om er doorheen te gaan. Dan denk je: wat heeft de regio hier nu aan? Dit gaat voor 99 procent naar de hele wereld. Nu komt de transitie. Als primaire lijn kan je hier nog 10 tot 15, misschien wel 20 jaar meer doorgaan. Maar er komt een tweede lijn op van nicheproducten: kruiden en gewassen die naar hoogwaardige restaurants gaan. Zilte teelt ook, zeekool, zilte broccoli, zeeaster, zeekraal. Over tien jaar vinden ook gewone mensen het heerlijk. En dan kunnen we dat ook weer exporteren naar de rest van de wereld. Ik zeg dus: niet alleen blijven exporteren wat je doet, maar de kennis die je nu hebt exporteren en verkopen naar het buitenland. En ondertussen weer nieuwe expertise opbouwen. Je verdient met kennis en expertise op den duur meer dan met die tomaten, omdat die teelt een race tot the bottom is. Je bent met bulkproductie vatbaar voor een crisis. Bij de laatste crisis stond twee derde van de tuinders financieel onder water."

Over financiële transities gesproken, Rotmans verwacht opnieuw een crisis, ditmaal veroorzaakt door het risicovolle leenedrag van opkomende economieën als die van China en India. De next financial crisis zal definitief de weg plaveien voor alternatieve munten, of ze nu digitaal zijn, of juist regionaal van oorsprong. Weer die regio, dus.

De energietransitie

Thema: De transitie naar aardwarmte
Aanleiding: Het artikel over de vervanging van aardgas voor geothermie

Rotmans grijpt terug naar uitspraken die hij eerder deed, opvallende voorspellingen waarin hij gelijk aan het krijgen is. Rotmans "Ik was altijd kritisch over het Energieakkoord. Dat gaat alleen over stroom. Elektriciteit maakt maar 20 procent van onze energiebehoefte uit. Er stond in het akkoord niets over warmte of gas. Geen plannen om de industrie en de gebouwde omgeving en verkeer en vervoer aan pakken, in die volgorde. Geothermie bestaat al 30 tot 40 jaar, maar is nooit echt van de grond gekomen. De oorzaken? Veel misboringen, veel subsidie, het risico lag altijd bij ondernemende partij. Nu zien we in dat het bijna een onuitputtelijke bron is. Zoveel duurzame warmtebronnen hebben we niet. Geothermie is de nieuwe economie, niet oude economie met een strik er omheen, zoals het gebruiken van restwarmte van de industrie. Geothermie staat bij mij in de top 3 van Things to Do."

Een herinnering, om te illustreren hoeveel er in een mensenleven al veranderd is. "Wij hadden vroeger een kolenkit op zolder. Eens in de maand mocht ik naar boven en kwam ik roetzwart terug. Mijn moeder was daarom zo blij met aardgas. Nu zegt ze tegen mij: 'Je gaat me toch niet in de kou zetten, hè, door het gas af te koppelen?'" Moeder Rotmans volgt haar zoon blijkbaar goed, want hij was een van de eersten die begon over het aardgasvrij maken van Nederland. "Ik heb ook een steentje bijgedragen, ja. Je mag dat in Nederland niet zelf zeggen."

Hij ziet snelheid van verandering, zoals de groei van windmolens en het aantal zonnepanelen. Ter illustratie van het veranderende denken: "Tien jaar geleden kwam het plan op van de Gasrotonde. Het idee was: als we minder gas krijgen, dan gaan we dat van elders halen en door heel Europa distribueren. Maar gas is nu de paria. In tien jaar tijd. Calamiteiten en crisis helpen ook, de aardbevingen in Groningen vooral. Die hebben mij enorm geholpen om gas te framen. Het is nog maar vier jaar geleden dat Shell zei: 'Wij worden een gasbedrijf, wij worden schoon'. Dat bleek een miscalculatie." Elke euro die nog wordt besteed aan onderzoek naar olie- en gasvelden is verkeerd, in zijn ogen. "Innovatieprojecten zijn

[Download deze P+ Special](#)

voor 90 procent gericht op nog fijnere methoden om naar olie te boren. Nog dieper, nog schever, nog groter rendement voor nog lagere prijs. Hopelijk is die kennis straks toepasbaar op het winnen van aardwarmte. Shell moet inzien dat geothermie hun nieuwe verdienmodel is. Dit en waterstof, dat is hun toekomst." >

De koolstoftransitie

6

P+ WEEK 44 | 2017

Thema: De transitie naar CO₂ als grondstof

Aanleiding: Het artikel over tapijttegels gemaakt van natuurlijke materialen

Rotmans werkt samen met de haven van Rotterdam en het Westland aan businesscases voor transitie. Rotmans: “Met geothermie en met CCU, Carbon Capture Utilisation. Dan stop je de CO₂ niet onder de grond weg. Dat is de oude economie, Nee, die koolstof afvangen en ook als grondstof gebruiken in het chemisch proces. Dat is de nieuwe economie. En dat is in essentie ook wat

Interface doet. Niet dat je het wegstopt of in de fik steekt, maar dat je het opwaardeert tot nuttige producten. Ik sta met mijn poten in de modder omdat de haven en het Westland samen 26 procent van de CO₂-uitstoot veroorzaken. De haven produceert 20 procent, het Westland 6 procent. Daar moeten we dus een grote klapper maken.”

[Download deze P+ Special](#)

Geen toekomst voor milieuorganisaties?

Een achterhoedegevecht, zo betitelt Rotmans organisaties die zich met milieu, natuur en duurzaamheid bezighouden. Zelfs het door hem bedachte Urgenda hoeft niet lang meer door te gaan, vindt Rotmans. “Ik heb al vijftien jaar geleden gezegd: alle milieuorganisaties moeten in één club opgaan. Ik heb ook tegen Marjan (Minnesma) gezegd: binnen tien jaar moeten we Urgenda opheffen, we hebben onze rol gespeeld. Duurzaamheid moet nu van alles en iedereen worden. Wij gaan naar een situatie toe dat wanneer je niet duurzaam bent, je de uitzondering vormt. Dat is het omslagpunt dat ik zie.” Pogingen van Rotmans en Minnesma tot

bundeling van milieuorganisaties bleken vruchteloos. Hij ging ook niet in op het aanbod om er directeur te worden. Rotmans: “Ik werd gevraagd directeur bij Milieudefensie te worden en bij Greenpeace. Dus ik leg het aan mijn kinderen voor, 21 en 24 jaar oud. Ze zeiden: ‘Pappa, als je dat gaat doen, dan nemen we je niet meer serieus’. Ik: Maar dat zijn toch goede clubs? Zij: ‘Neeh, dat is niet meer van deze tijd. Wat hebben jullie veel tijd verspeeld aan al die vergaderingen’. Zij denken in termen van oplossingen. Die hebben veel meer met Boyan Slat, de student die de Plastic Soup aanpakt. Met start-ups die zeggen: ‘Wij gaan praktische oplossingen genereren’. Dat moralisme, daar zijn ze helemaal wars van. Geen ideologische discussies meer, maar aanpakken.”

Tevreden over groei duurzame stroom?

Is Rotmans mild over de groei van duurzame stroom in Nederland? Daar lijkt het wel op: “Ik ben sowieso optimistisch, ook al gaan we traag. We moeten leren de traagheid van transitie te accepteren. Maar als je uitzoomt, dan gaat het ook best snel. De ontwikkeling gaat niet lineair. We zitten nu in een oogstfase van zonne- en windenergie. Dat gaat razendsnel. Wereldwijd. Alle fossiele

energiebedrijven vallen in elkaar nu. Dat is wat ik een kantelpunt noem. Dat veroorzaakt paniek, chaos. De beurswaarde van de traditionele energiebedrijven is gekelderde, de fossiele onderdelen staan geparkeerd in aparte sterfhuisconstructies. De waarde van de kolencentrales schrompelt ineen, ook van de allernieuwste.”

De ergste kritiek die Rotmans ooit kreeg?

Rotmans ziet zoveel duurzame doorbraken dat hij zegt: “Ik heb de tijd van mijn leven.” Dat was vijftien jaar geleden wel anders. “Ik begon over duurzame transitie en iedereen zei: die man is gek, waarom hebben we transitie nodig? Er verschenen recensies als: ‘Rotmans is slachtoffer van eigen gecreëerde hype’. Die hangt boven mijn bed. Daar moet ik dan wel om lachen.” ■

Website Drift

- + TEKST JAN BOM
- + FOTOGRAFIE BRAM BUDEL / DE BEELDUNIE, DRIFT EN P+
- + ART DIRECTION BUREAU BOUDEWIJN BOER + STUDIO 10
- + UITGEVERIJ ATTICUS BV
- + WWW.P-PLUS.NL